

RESURREXIT SICUT DIXIT ALLELUIA

Meinrad Walter

Varhany

*Co o nich soudí
význační lidé*

K souzvuku

*Varhany jsou
pro můj zrak i sluch
královnou¹ všech nástrojů.
Wolfgang Amadeus Mozart*

Na otázku, proč varhany stále znovu fascinují jejich posluchače varhaníky i stavitele varhan, existuje nespočet odpovědí – více nežli kláves na klaviatuře, nebo dokonce píšťal ve velikých varhanách. Vzpomínky na uchovávané varhanní zážitky se umocňují: nejdříve údiv nad jejich zvukem. Moje první hodina hry na varhany, první bohoslužba na lavici za varhanami! Motivy, které zaznívají ve variacích „královny nástrojů“. Nezapomeňme na závažné argumenty pedálu, které staví varhany do světla filosofických úvah. Každý člověk má svůj vlastní příběh s nevyčerpatelným znějícím světem, vypilované techniky nadměrně bohaté hudby tohoto nástroje.

Tato kniha je malým koncertem ke cti varhan. Znalci a milovníci se v ní chopí slova; varhaníci a stavitelé varhan, literáti a komponisté je oslaví zase po svém. Leccos lze od tématu očekávat, stát však opodál by bylo sotva omluvitelné. Ovšem nesmějí scházet ani nenadálí hosté, jejichž vztah k varhanám se ještě tak dalece slovem neprojevil. Někteří přinášejí umně sestavené a zkomponované sentence, jiní postupují dále, ve vzájemném předstihu, ožívují všechny rejstříky

---

¹ V němčině jsou varhany (*die Orgel*) ženského rodu (*pozn. překl.*).

a vynalezené zvláštnosti. Někteří se posadí bez okolků za varhany a začínají rozvíjet fantazii, na jiné zase udělá nejprve dojem větší vzdálenost prospektu. A mnozí berou čtenáře s sebou na výzvědy, ke zkoumání nitra.

Dispozice sedmi kapitol se pokouší o orientaci v mnoha hlasech, které zaznívají: od vyprávějících základních hlasů až k jásající koruně zvuku. Mezitím zaznívají něžně laskající, a také charakteristicky drsné barvy. Základní tón svěřené skutečnosti umožní spekulativní i spirituální vrchní tóny.

Rychlou změnou manuálů smí být člověk občas uchopen s účinkem echa. To je svěřeno všem přátelům varhan. Konečně ani disonancím se nebudeme moci vyhnout, protože bez nich by svět a varhany, člověk a víra museli zůstat jednoduše fádními.

Jsou určeny tak trochu k zastavení se a zamyšlení, dopomáhají k snadnému rozptýlení a „potěšení myslí“, jak to doporučuje Johann Sebastian Bach znalcům a milovníkům – to by byl, tak řečeno, vydavateli ten nejkrásnější aplaus.

Za cenné poznámky k tématům, autorům i textům děkuji Johannu Götzovi a Martinu Schmeisserovi.

Freiburg 22. listopadu 2003
Meinrad Walter

I.

VŠEM PRINCIPÁLOVÝM PÍŠŤALÁM
MŮJ SRDEČNÝ POZDRAV!

O varhanách a varhanících

Johann Mattheson

Kdo je varhaník?

Varhaník je vysoce umělecký; šikovný kostelní sluha a původně vydřený hráč na klavír, který rozumí kompozici, chorálním zpěvům s jejich předebrami a fugami a umí rozmanitě, jak se sluší, sem tam něco přikrášlit příjemnými obměnami. Nadto však umí i k figurálním kusům přítloci generální bas pohotově a čistě, a to jaksi ke chvále Všemohoucího a ke vzbuzení zbožnosti ostatních posluchačů.

Johann Sebastian Bach

Předmluva k Varhanní knížce

Varhaníku, který začíná, slouží coby návod, jak provádět na všemožný způsob chorál, přitom si také v pedálu *studio habituliere*² tím, že jsou v tom nacházející chorály zcela obligátně častovány (*tractieret*) na způsob pedálu. Nejvyššímu Bohu samému ku cti, bližnímu pak, aby se z toho poučil.

Autor

Johann Sebastian Bach,

p. t. Capellae Magistri

S. P. R. Anhaltini-Cotheniensis

Albert Schweitzer

O hře na varhany

„Hrát na varhany,“ řekl mi Charles-Marie Widor jednou na varhanní lavici v pařížské katedrále Notre-Dame, když paprsky zapadajícího slunce prostupovaly v projasněném klidu stmívající se lodí, „znamená manifestovat nějakou skutečnost nahlížením na věčnost, a to s plným přesvědčením, že veškeré učení se hře na varhany, jak technické, tak umělecké, vychází pouze z toho, že se člověk vychová k tomuto vyššímu a čistému projevení vůle. Tato vůle varhaníka, který se ve varhanách zpředměňuje, má přemoci i posluchače. Kdo totiž nedokáže vložit veškeré soustředění vůle do Bachova tématu fugy, aniž by se mu bezmyšlenkovitý posluchač nevzdálil, nýbrž již s druhým taktem musí toporně zápasit, ať už chce, nebo ne, nebude schopen nikdy slyšet a současně vidět fugu jako celek: kdo tedy nedisponuje touto koncentrovanou, sdíleníschopnou a klidnou vůlí, může být sice význačným umělcem, není však rozeným varhaníkem.“

Stefan Zweig

Noční varhanní koncert

V úplně prázdném kostele je již tma, když do něj vstupujeme, ale nerozsvěcujeme. Jenom nad klaviaturou svítí malá žárovka. Osvětluje pouze Schweitzerovy ruce, které se nyní začínají procházet po klaviatuře, a skloněná tvář ponořená v myšlenkách nabývá úvahami jakýsi tajemný odlesk.

A teď hraje Albert Schweitzer jedině nám, v prázdném, noci do černa zbarveném chrámu svého

---

² [Osvojit si zvyk].

milovaného Johanna Sebastiana Bacha: neporovnatelný zážitek! Už dříve jsem slyšel tohoto mistra, který zahanbuje všechny virtuózy, hrát v Mnichově s tisíci jinými hudebníky při varhanním koncertě; v technickém smyslu se to nejevilo příliš dokonalé. Přesto jsem nikdy tak mocně nepocítil metafyzickou sílu Johanna Sebastiana Bacha jako v tomto kostele. Vzbudil ji vpravdě náboženský člověk, vybavený nejvyšší odevzdaností.

Jako ve snu, a přece v přítomnosti se prsty procházejí; ve tmě s uvědomělou precizností po bílých klávesách a současně se zvedá jako jeden lidský, ba nadlidský zvuk utvářený v ohromném bouřícím hrudním koši dřeva varhan. Velkolepě uspořádaně a uprostřed nejzazší přemíry pocítujeme dokonalost fug tak nezaměnitelně, jako je v dopoledních hodinách nezaměnitelná štrasburská katedrála ve svém kameni, tak extaticky v plném světle jako u deskové malby Matthiase Grünewalda, jejíž barvy člověku ještě hřejivě planou pod víčky. Schweitzer nám hraje adventní kantátu, chorál a pak volně improvizuje; při hře volně rozvíjí fantazii; tíše a tajemně touto skvostnou hudbou naplňuje tmavý prostor chrámu a zároveň vlastní lidské nitro.

Maarten 't Hart

Mé oblíbené kusy

Tak si představuji nebe. Je listopad, bezvětrí. Padá deštivé mžení, je pozdní odpoledne, pomalu se stmívá a já spěchám k jeskyni Kerk v Maassluis. Zima není, snad dvanáct stupňů, a v kostele se šestnácti stupni je ještě o něco tepleji. Přesně ta správná teplota pro hru na varhany. Vedle varhan stojí malá skříň. V ní se

nachází devět nových svazků varhanních děl z vydavatelství Petr. Mimoto jsou zde svazky *Malých preludií a fug*, dvouhlasých i tříhlasých invencí, s francouzskými a anglickými suitami, obě části *Dobře temperovaného klavíru* a malý svazček čtyř duetů pro varhany, neboť ty se kupodivu nenachází v žádném z devíti svazků zmíněného vydavatelství.

Kromě varhanních děl se totiž dají na pravých barokních varhanách velmi uspokojivě interpretovat díky propracovanému rejstříkování také všechna klavírní díla. Ve skříňce vedle varhan jsem nic jiného nepotřeboval. Co Bach zkomponoval, vysoko převyšuje všechna díla ostatních komponistů. Pouze dvěma svazkům s varhanními skladbami od Césara Francka z vydavatelství Petr bych nechal volné místo. Sem tam by se pak mohlo pro obměnu sáhnout k *Preludiím, fuzé a variacím*, k jednomu nebo třem sublimním chorálům nebo k pokojné pastorále. Ještě dvěma dalším kouskům bych udělal místo: *Preludiu a fuzé A-dur* Franze Schmidta a *Air* Samuela Wesleyho.

Felix Mendelssohn-Bartholdy
*Dopis dvanáctiletého Felixe
jeho učiteli varhan*

Berlín 3. dne měsíce máje 1821

Co říká kostelník, milý pane Auguste Wilhelme Bachu? Můžeme dnes odpoledne hrát? Není žádná svatba? Žádné žehnání ani výkrop? Budte od té dobroty a doručte mi po někom odpověď na tyto mnohé otázky. Není-li zde tedy žádná obava z vyrušení, tak já budu čekat ve čtyři hodiny na věži, i se svou sestrou (jak jste to dovolil). Pozdravujte ode mě *Preludium*

a *fugu g moll*. Potím se nyní nad jednou varhanní fugou, která má přijít na svět v nejbližších dnech. Všem hlavním píšťalám můj srdečný pozdrav, Váš oddaný F. Mendelssohn.

Robert Schumann

Nezmeškej žádnou příležitost

Jdeš-li okolo nějakého kostela a slyšíš-li v něm hrát varhany, pak vejdi dovnitř a naslouchej. Budeš-li si moci sednout také za varhany, pak vyzkoušej své malé prsty a žasni nad touto všemocí hudby.

Nezmeškej žádnou příležitost k cvičení se ve hře na varhany; neexistuje žádný jiný nástroj, který by takto odplácel nečisté a nečistotné jak v nasazení tónu, tak ve hře, jako varhany.

Martin Vogt

Závod na dvoje varhany

Vzal jsem to tedy do města Sankt Trudpert (v údolí Münsteru mezi Basilejí a Freiburgem), kam jsem dorazil druhý den okolo poledne. Po příchodu na klášterní dvůr jsem potkal jednoho zbožného člověka, kterého jsem jako student požádal o viatikum. Sáhl do kapsy a podal mi 24 krejcarů. Protože bylo právě poledne, připomněl mi také můj žaludek svou obvyklou potřebu a poprosil jsem tohoto pána o něco k jídlu. Vzal mě s sebou do kláštera, zavedl mě do pokoje k jednomu mladému bratrovi, který hrál zrovna na housle, a nařídil mu, aby mi obstaral oběd. Tento bratr hrál právě téma ze známé písně *Klíček a mistička* a mně to připadalo velice melodické. Bratr šel právě do kláštera k obědu; také mně byl přinesen oběd. Během jídla jsem

vzal do ruky papír, na kterém bylo napsáno téma, jež bratr hrál; našel jsem na něm ještě místo a připsal jsem k tomu některé další variace. Jak mi řekl obsluhující bratr, který mi přinesl jídlo, v klášteře jsou přítomní četní hosté, kteří zůstanou delší dobu u stolu.

Poté, co jsem zahrál několik kousků na violoncello, byl jsem obklopen celou společností a dotázán, jestli nehrají také na varhany. Když jsem přisvědčil, byl jsem doveden k velikým varhanám a požádán, abych něco zahrál. Zvolil jsem improvizaci ve vázaném stylu a nato jednu fugu od Albrechtsbergra, po jejímž skončení jsem byl vyzván k odpovědi na téma, jež mi bude předehráváno na dolních varhanách u chórových lavic.

Varhaník, který hrál na dolních varhanách, byl zbožný člověk z kláštera sv. Trudperta jménem Augustin Violand, který zkomponoval větší počet mší, jež byly vytištěny.

Nyní začal hrát, na což si ještě velice dobře vzpomínám, d moll, pořad ve volném stylu, který jsem na velikých varhanách stále opakoval. Poté bylo předehráno na dolních varhanách téma fugy v F dur, a sice pouze vedoucí, na které jsem prováděl téma ve všech čtyřech hlasech. Při opětovném nástupu tématu se čtyřmi hlasy jsem vpadl zmenšeným septakordem na dis v C dur. Namísto toho, aby se jako odpověď ozvalo toto téma v E, zůstaly dolní varhany tiché. A páter Roman, rovněž zbožný v Sankt Trudpert a jeden z nejvýtečnějších tehdy známých varhaníků, nedokázal na tento přechod z F do E už ono téma najít.

Všemi jsem byl nyní obklopen za provolávání: „Ó, ten ho dostihl!“ Nyní přišel k velkým varhanám také páter Augustin s páterem Romanem, který mi

předehrál ještě některá fugová témata, která jsem provedl. K varhanám přišel také pan prelát; rovněž jemu jsem musel zahrát ještě některé kousky.

Charles-Marie Widor

Jako filosof

Ve své prastaré majestátnosti hovoří varhany jako filosof: jako jediný z nástrojů umí rozvinout nezaměnitelný obsah tónů, a tím dát výraz náboženské ideji nekonečného.

Louis Vierne

César Franck improvizuje

Bylo to zjevení. Vzpomínám si ještě velice přesně na tuto mši. Varhany hrály mystický vstupní kus, jaký jsem nikdy předtím neslyšel. Byl jsem vzrušen a uchvácen jakýmsi druhem extáze. To se ještě umocnilo u ofertoria, při němž se mistr (César Franck) mohl ve větší míře rozvinout. Tak neočekávané a tak uchvacující téma; tak bohaté harmonie; tak subtilní linie. Tento mocný život všech částí mě co nejlouběji uchvátil. Trpěl jsem tím nejnádhernějším způsobem a přál jsem si, aby toto utrpení trvalo navždy. Poslouchali jsme dohru až do posledního tónu: byla to dlouhá parafráze na *Ite, missa est*, plná lyrické oduševnělosti, která přenesla moji mladickou představivost do rajského dění se zástupy andělů, kteří zpívali *Hosanna*.

Olivier Messiaen

Teologická duha

Snažil jsem se stát křesťanským hudebníkem a vypívat svou víru, ale nikdy se mi to nepodařilo. Jistě je to

tím, že jsem toho nebyl hoden (a to říkám bez falešné skromnosti!). Hudba absolutní, profánní, a především teologická (...) se v mém tvoření střídají. Opravdu nevím, zdali mám nějakou „estetiku“, avšak mohu říci, že moje záliba patří barevné, rafinované, ba plně rozverné (ale samozřejmě nikoli smyslové) hudbě.

Hudbě, která zpívá (chválu melodii, melodické frázi!). Hudbě, která má být novou krví, symbolickým gestem, neznámou vůní, ptákem beze spánku. Hudbou kostelních oken, kruhem komplementárních barev, hudbou, která vyjadřuje konec času, všudypřítomnost oslavených těl a nadpřirozených mystérií. Je jedinou „teologickou duhou“.

Felix Mendelssohn-Bartholdy

Lomozící varhanní hra

Často jsem musel něco předehrávat dopoledne Goethovi. Chtěl mít představu o tom, jak se hudba vyvíjí, a proto si chtěl poslechnout nějaké skladby od různých komponistů, jak po sobě následovali. K Beethovenovi se nerad přibližoval. Já jsem ho toho ale nemohl ušetřit, protože toužil slyšet, kde se to „s tóny obrátilo“, a zahrál jsem mu první kus *Symfonie c moll*, což se mu také velice líbilo. Z *Předehry D dur s trumpetami* Johanna Sebastian Bacha, kterou jsem mu zahrál na klavír, jak nejlépe jsem uměl, měl velikou radost; ze začátku zní tak pompézně a vznešeně, jako by člověk pozoroval řadu náležitě vypulírovaných lidí, kteří sestupují z vysokých schodů. Zahrál jsem mu také invence a mnoho skladeb z *Dobře temperovaného klavíru*.

Jednoho poledne si myslel, zda bych nechtěl „pozdravit řemeslo“ a jít k varhaníkovi, aby mi ukázal varhany

v městském kostele a abych si je mohl i poslechnout. To jsem pak udělal a opravdu jsem se z nástroje potěšil.

Poté co mi varhaník řekl, že si mohu vybrat, jestli mi má přehrát něco učeného (neboť pro lidi se musí komponovat jenom snadné věci), dal na mé prosby – a zahrál něco učeného. Na věci ale nebylo mnoho k obdivu. Moduloval sem a tam, až jednoho jímala závrať, a nesměřovalo to k ničemu novému, k žádné obměně. Udělal množství vstupů, ale fugu se mu z toho nedařilo vytvořit ani náhodou. Když jsem mu měl něco zahrát, vybral jsem *Toccato d moll* Johanna Sebastiana Bacha. Mínil jsem, že je to učené a zároveň také pro lidi, to znamená pro širší posluchače. Avšak hle, sotva jsem začal, tak poslal superintendant svého sluhu se vzkazem, ať se hned přestane se hrou na varhany, jelikož je všední den a jeho při studiu ruší hluk. Nad tuto událost se Goethe povznesl.

Martin Luther
Sábní hbitě do kláves!

Wittenberk 7. října 1534

Milost a pokoj v Kristu! Ctěný, nakloněný, drahý příteli! Váš milý bratr mi naznačil, jak jste prý téměř ustaraný a trpíte náporu smutku.

Poslechněte tedy, co Vám v Božím jménu říkáme, totiž že máte být radostný v Kristu, když on je Váš milostivý Pán a Vykupitel. On se o Vás jistě stará, ačkoli ještě nemáte to, co byste si přál mít.

On stále žije a opatřuje Vás tím, co je podle Něj pro Vás nejlepší. V takové oběti má největší zalíbení, jak

říká Písmo. Mu není milejší a příjemnější obět nežli radostné srdce, které se těší v Pánu.

Proto když jste smutný a nabývá to převahy, tak si řekněte: Zdař Bůh! Musím našemu Kristu Pánu zahrát píseň na regál³ (necht' je to *Te Deum laudamus* nebo *Benedictus* atd.); neboť Písmo mě poučuje, že On rád poslouchá radostný zpěv a hru na strunné nástroje nebo cemballo. A sáhněte hbitě do kláves a zpívejte při tom, dokud nepřejdou myšlenky, jak to činili David a Elizeus. Přejde-li znovu ďábel a způsobí Vám starost nebo smutné myšlenky, tak se zdravě braňte a říkejte: Ven, ďáble, já teď musím zpívat a hrát svému Kristu Pánu.

Daniel Gottlob Türk
Umění preludování

Pohyb, jímž se ujímáme přede hry, velmi významně přispívá k výrazu; i v tom podřídit obsahu písni. U něžných nebo lkajících nálad volí tempo pomalé, při veselých však poněkud rychlejší. Také musí být obezřelý ve volbě druhu taktu; neboť spěšný (puktovaný) šestiosminový takt by se nehodil k preludiu před písni Ó, Beránku Boží, *nevinný*; stejně jako by k výrazu radosti nebyl tím nejvhodnějším veliký, žalostně pomalý čtyřčtvrteční takt.

Kdo sám ještě nezvládne dobrou přede hru, tomu bych radil, aby často poslouchal velké varhaníky, neboť naslouchání je v hudbě nanejvýš nutné, zvláště v tomto ohledu.

---

³ Jedná se o starý hudební nástroj podobný varhanám.

VIII.
Dodatky českého vydání

Adam Michna z Otradovic
Staročeská třidcatina.
Aneb slavnost
Nanebevzetí Panny Marie

Radujte se, ó Čechové,
mariánští sodálové,
ať varhany zní vesele:
trouby, bubny ať zní směle,
Mariji, Mariji ctíme,
Dítky Matku velebíme.

Však ať šťastně zpíváme,
k vám se, svatí, utíkáme:
svatí anjelové přejte,
vaše loutny, housle dejte.
Mariji, Mariji ctíme,
dítky Matku velebíme.

David ať taktem spravuje,
celý kůr ozdobuje,
k varhanům skočte, anjelé,
hrátí bude Cecílie.
Mariji, Mariji ctíme,
dítky Matku velebíme.

Adam Michna z Otradovic
Den svadební

Začněte, panny, zpívati,
natáhněte hlásky.
Sluší se teď radovati.
Den jest Božské lásky,
Cecilia varhanice,

hrej, spoj sobě panen více.
Andělé měchy zdvíhají,
též k tvým varhanům zpívají.

Adam Michna z Otradovic
O slavném vzkříšení
Pána Jezu Krista,
Spasitele a Vykupitele našeho

Na bubny, trouby, píšťaly,
housličky, harfy, cymbály
zahrejme vesele,
varhany, loutny ať znějí,
kterak mohou nejliběji,
chvalme Spasitele,
světa Stvořitele.

Adam Michna z Otradovic
O nepoškrvněném početí
blahoslavené Panny Marie

Plesej, nebe, pusťte hlasy,
pusťte vaše varhánky:
radostné jsou tyto časy,
budem mít radovánky.
Plesej a vesel se.

Adam Michna z Otradovic
Nuž andělíčkové

Spívej s nebešťany, zahrej na varhany,
hrkej jak hrdlička, šetř tvého srdéčka,
hlásek pust' veselý, tak čas tento velí.

Bedřich Bridel
Co Bůh? Člověk?

...ty jsi neskončená radost.

Já kvílení, bubláni,
tys zpěv, zvuk, pěkné varhany,
toužení, naříkání,
pronikáš na všechny strany.

Jan Zahradníček
Večer tříkrálový

Teprve v lednu a vzduch fialkami voní,
ve větru povívají hlasy dětí.
Zelený sníh vystřídán bílým na jabloni,
měsíce ani hvězd dnes večer neviděti.

Oblohu mléčnou nepronikly hvězdné hřeby,
však přisvit všude v černobílém kraji,
výš nežli stěžně zvony vzlétly k nebi
a ticho, temnoty a chrámy rozsévají.

Jak černý les má duše slávou otrásla se,
když varhany a zvony pěly mnohohlase.
Šla tudy cesta králů k Betlému?

V nehybném tichu kadidlo par dýmá,
divíš se hodin kroku světlému...
Obrazy vstávají a hasnou před očima.

Vladimír Holan
Triumf smrti

V píšťalách světla jsou, povětrí varhan kryje přízí
pohyblivou.

Obsah

K souzvuku /Meinrad Walter/	6
I. Všem principálovým píšťalám můj srdečný pozdrav!	
<i>O varhanách a varhanících</i>	9
Johann Mattheson: <i>Kdo je varhaník?</i>	10
Johann Sebastian Bach: <i>Předmluva k Varhanní knížce</i>	10
Albert Schweitzer: <i>O hře na varhany</i>	11
Stefan Zweig: <i>Noční varhanní koncert</i>	11
Maarten 't Hart: <i>Mé oblíbené kusy</i>	12
Felix Mendelssohn-Bartholdy: <i>Dopis dvanáctiletého Felixe jeho učiteli varhan</i>	13
Robert Schumann: <i>Nezmeškej žádnou příležitost</i>	14
Martin Vogt: <i>Závod na dvoje varhany</i>	14
Charles-Marie Widor: <i>Jako filosof</i>	16
Louis Vierne: <i>César Franck improvizuje</i>	16
Olivier Messiaen: <i>Teologická duha</i>	16
Felix Mendelssohn-Bartholdy: <i>Lomozíci varhanní hra</i>	17
Martin Luther: <i>Sáhni bbitě do kláves!</i>	18
Daniel Gottlob Türk: <i>Umění preludování</i>	19
Harald Schmidt: <i>Televizní hvězda se zkouškou „C“</i>	20
Petr Eben: <i>Můj osudový nástroj</i>	22
Jean Guillou: <i>Improvizování</i>	23
Slovník bratří Grimmů: <i>Definice varhaníka</i>	24
Ludwig Tieck: <i>Plné harmonie vzkvetly</i>	24

II. Varhany znějí

<i>Královský nástroj v básni</i>	25
Anonym: <i>Hádanka</i>	26
Friedrich Hebbel: <i>Slepý hráč na varhany</i>	26
Anonym: <i>S citem</i>	27
Angelus Silesius: <i>Duchovní varhany</i>	27
Friedrich Spee: <i>Cecílie – Oratio & meditatio</i>	27
Starý nápis na varhanách: <i>A hrej, jak lid zprvá</i>	27
Colombara: <i>Jednomu varhannímu mistru</i>	28
Hans Magnus Enzensberger: <i>Hluboké tóny v Libavě</i>	29
Hermann Hesse: <i>K jedné Bachově toccatě</i>	30
Reinhold Amann: <i>Pořádek</i>	31
Georg Britting: <i>Smrt jako hráč na varhany</i>	31
Theodor Fontane: <i>V údolí Ilse</i>	32
Georg Trakl: <i>Jaro v duši</i>	32
Ignaz Heinrich von Wessenberg: <i>Varhany</i>	33
Friedrich Rückert: <i>Lesní pobožnost</i>	34
Ludwig Uhland: <i>Varhany</i>	35
Christian Morgenstern: <i>Mocí opojení</i>	35
Alex Grendelmeier: <i>Červotoč</i>	36
Jakob Brandl: <i>Život jako hra na varhany</i>	37

III. Dnes konečně promluvil nový hlas

<i>Tajemství stavby varhan</i>	39
Johann Nikolaus Forkel: <i>Varhanní zkouška s Johannem Sebastianem Bachem</i>	40
Dom Bedos: <i>Co musí umět stavitel varhan</i>	40
Ernst Lissauer: <i>Hlas varhan</i>	41
Wulf Kirsten: <i>Gottfried Silbermann</i>	42
Oskar Walcker: <i>Krátký protokol o stavbě varhan</i>	43
Andreas Werckmeister: <i>Rozechvění (tremulant), vázání tónů a cimbálová hvězdička</i>	44

Legenda: <i>Joseph Gabler a vox humana ve Weingartenu</i>	45
M. Christoph Frick: <i>Lidské varhany</i>	46
Hans Haselböck: „ <i>Vřeštízvuk</i> “; <i>zapomenutý varhanní rejstřík</i>	47
Hans Maier: <i>Avantgardistický experiment</i>	49
Nápis na varhanách: <i>Stupnice</i>	50
Karl Straube: <i>Dopis dceři</i>	51
Jacob Adlung: <i>Víno a hostina ke zkoušce varhan</i>	53
Arnolt Schlick: <i>Přistaly by měly dobře intonovat</i>	54
Reiner Kunze: <i>Intonování</i>	54

IV. Schází-li totiž padouch, pak schází vzduch

<i>Šlapač měchů v akci</i>	56
Johannes Gillhoff: <i>Víře dochází dech</i>	57
Poznámka v novinách: <i>Anton Bruckner a šlapač měchů</i>	58
Heinrich Wismeyer: <i>Úlet o zádušní mši</i>	59
Hermann Klein: <i>Hra na varhany</i>	60
Hugo Hartung: <i>Muž nebeských větrů</i>	61
Peter Rosegger: <i>Varhany „mečť“</i>	61
Franciscus Nagler: <i>Co pomůže ten nejlepší varhaník?</i>	62

V. Adagio o tak dojemné něžnosti

<i>Varhanní scény v krásné literatuře</i>	63
Hermann Hesse: <i>Hra na varhany jako modlitba</i>	64
Thomas Mann: <i>Hannovo vyučování hře na varhany</i>	65
Karl May: <i>Hra na varhany na Rio de la Plata</i>	67
Joris-Karl Huysmans: <i>Monsieur Des Esseintes</i> <i>a jeho varhany pro ústa</i>	69
Carl Zuckmayer: <i>Při hrubé mši</i>	70
Robert Schneider: <i>Zázračná hra na varhany</i> <i>o velikonočním ránu</i>	71
Andreas Nohr: <i>Neplánovaná hra s přídavkem</i>	72
Jan Lurvink: <i>První hodina hry na varhany</i>	74

VI. Úder dětí, žen a varhan

<i>O směsi šlechtických velkostatkářů</i> <i>a jiném brání na varhany</i>	76
Michael Praetorius: <i>Umělé zvíře</i>	77
Max Reger: <i>Kvůli nedostatečné inteligenci</i>	77
Náhrobní nápis: <i>Učiteli</i>	77
Johann Wolfgang Goethe: <i>Varhany a ďábel</i>	78
Legenda: <i>Samy od sebe hrající varhany</i>	78
Gerard Bunk: <i>Příležitostné zakviknutí</i>	78
Anonym: „ <i>Hromobit</i> “ <i>abbé Josephha Georga Voglera</i>	79
Johann Joachim Quantz: <i>Břídil u varhan</i>	80
Johann Mattheson: <i>Směs šlechtických velkostatkářů</i>	81
Otto Wangemann: <i>Fraškovité píštění</i> <i>aneb Kudrlinky ozdůbkové</i>	81
Daniel Gottlob Türk: <i>Laškování</i>	81
H. W. Schonnefeld: <i>Zneužitelné</i>	82
Charles Burney: <i>Vox (non) humana v Haarlemu</i>	82
Günther Anders: <i>Varhany – podfuk</i>	83
Jean Françaix: <i>Akordeon</i>	83
Theodor Fontane: <i>Harmonium</i>	84
Gustave Flaubert: <i>Ze Slovníku přejatých myšlenek</i>	84
Anekdota: <i>Reger a Straube</i>	84
Hector Berlioz: <i>Žárlivé a netrpělivé</i>	84
Reiner Kunze: <i>O žraloku a velrybě,</i> <i>kteří chtěli dělat hudbu</i>	84
Christian Morgenstern: <i>Varhanosy</i>	85
Johann Mattheson: <i>Jak se J. S. Bach ucházel</i> <i>o místo varhaníka v Hamburku</i>	85
Gerold Späth: <i>Fantazie – hra na varhany</i>	86

VII. Nástroj všech nástrojů

<i>K chvále varhan</i>	88
Athanasius Kircher: <i>Nejobemnější hudební nástroj</i>	89

Michael Prateorius: <i>Nástroj všech nástrojů</i>	89	Michal Altrichter: <i>Vybledávám bělobu očistného sněhu</i>	103
Clemens Brentano: <i>Romance o růženci</i>	90	Michal Altrichter: <i>Slova malebně hrála</i>	103
Wolfgang Amadeus Mozart: <i>Varhany – moje vášeň</i>	90	Jan Pavel II.: <i>Slova při žehnání varhan ve Vatikánu</i>	104
Hans Maier: <i>Žádný větší pocit štěstí</i>	91	Benedikt XVI.: <i>Z rozhovoru s řezenskými kněžími</i>	104
Wolfgang Bretschneider: <i>Nástroj s budoucností</i>	92	Benedikt XVI.: <i>Z promluvy při svěcení řezenských varhan</i>	105
Hans Heinrich Eggebrecht: <i>Bachovo preludium a fuga</i>	93	Benedikt XVI.: <i>Modlitba při svěcení varhan</i>	105
Druhý vatikánský koncil: <i>Varhany v úctě</i>	94		
Johann Gottfried Herder: <i>Varhany jsou obdivuhodnou stavbou</i>	94	Prameny	107
Michel Cioran: <i>Metafyzické ohlasy</i>	94		
Arnold Schönberg: <i>Aristokratické potěšení</i>	95		
Thomas Mann: <i>Varhany a filosofie</i>	95		
Christian Friedrich Daniel Schubart: <i>K srdcím mřící hra na varhany</i>	95		
Helmut Bornefeld: <i>Chvála královně</i>	96		
Fritz Usinger: <i>Konec</i>	97		
VIII. Dodatky českého vydání	98		
Adam Michna z Otradovic: <i>Staročeská třidcatina. Aneb slavnost Nanebevzetí Panny Marie</i>	99		
Adam Michna z Otradovic: <i>Den svadební</i>	99		
Adam Michna z Otradovic: <i>O slavném vzkříšení Pána Jezu Krista, Spasitele a Vykupitele našeho</i>	100		
Adam Michna z Otradovic: <i>O nepoškvrněném početí blahoslavené Panny Marie</i>	100		
Adam Michna z Otradovic: <i>Nuž andělíčkové</i>	100		
Bedřich Bridel: <i>Co Bůh? Člověk?</i>	101		
Jan Zahradníček: <i>Věčer tříkrálový</i>	101		
Vladimír Holan: <i>Triumf smrti</i>	101		
Gertruda z Helfty: <i>Boží slovo zpívá</i>	102		
Gertruda z Helfty: <i>Varhany Božského Srdce</i>	102		
Joseph Guibert: <i>Trojice v podobě kláves</i>	103		